

KS. MATEUSZ POTOCZNY
Opole, UO

NAMASZCZENIE CHORYCH W LITURGIACH KOŚCIOŁÓW TRADYCJI BIZANTYJSKIEJ I SYRYJSKIEJ

Troska o człowieka znajdującego się w jakiegokolwiek potrzebie od samego początku traktowana była przez Kościoły chrześcijańskie priorytetowo. Dotyczyła ona wszelkich trudnych sytuacji w jakich znajdowali się naśladowcy Chrystusa: zarówno tych fizycznych, jak i duchowych. Jaskrawym wyrazem owej troski były oczywiście wszelkie inicjatywy charytatywne podejmowane w ciągu wieków. Jednakże wszystkie dzieła miłości stanowiły jedynie odbicie jeszcze większej troski Kościoła, która odzwierciedla się w specjalnych obrzędach i modlitwach, z których duża liczba weszła także do celebracji eucharystycznych.

Wśród ludzkich potrzeb i pragnień bez wątpienia pierwszorzędne miejsce zajmuje wola życia w zdrowiu. Dlatego też ten aspekt znalazł widoczne odbicie w praktyce liturgicznej Kościoła. Dla wspólnot chrześcijańskiego Wschodu zwyczajnym kontekstem, w którym Kościół ukazuje swoje zatroskanie o chorych, jest celebrowanie eucharystyczna. Właściwie w każdej z tradycji orientalnych, zwłaszcza w liturgii koptyjskiej, obecne są modlitwy za chorych członków wspólnoty¹. Jednakże, podobnie jak ma to miejsce na chrześcijańskim Zachodzie, również Orient wypracował szczególnie obrzęd związany z sakramentalnym namaszczeniem chorych. W niniejszym studium ukazany zostanie zarys historii rozwoju obrzędu poprzez wskazanie głównych źródeł historycznych, a następnie jego kształt we współczesnej praktyce dwóch wielkich tradycji chrześcijańskiego Wschodu: bizantyjskiej i syryjskiej². Różnorodność praktyk i postaw w zakresie namaszczenia chorych w przestrzeni tradycji Kościołów Wschodu sprawia, że jednorodna charakterystyka wszystkich wydaje się być niemożliwa³, stąd powyższe ograniczenie zakresu badań.

¹ S. PARENTI, *Cura e unzione degli infermi in Oriente*, w: A.J. CHUPUNGO (red.), *Scientia liturgica. Manuale di Liturgia*, t. IV, Casale Monferrato 1998, s. 181–182.

² Ze względu na wielość i różnorodność chrześcijańskiego Wschodu pozostałe tradycje orientalne będą jedynie wspomniane.

³ Por. B. NADOLSKI, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 1014.

1. Założenia wstępne

Punktem wyjścia refleksji dotyczącej sakramentu chorych zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie są słowa samego Chrystusa:

Wtedy zwołał Dwunastu, dał im moc i władzę nad wszystkimi złymi duchami i władzę leczenia chorób. I wysłał ich, aby głosili królestwo Boże i uzdrawiali chorych (Łk 9,1-2)

oraz inny biblijny tekst, zaczerpnięty z Listu św. Jakuba:

Choruje ktoś wśród was? Niech sprowadzi kapłanów Kościoła, by się modlili nad nim i namaścili go olejem w imię Pana. A modlitwa pełna wiary będzie dla chorego ratunkiem i Pan go podźwignie, a jeśliby popełnił grzechy, będą mu odpuszczone. Wyznawajcie zatem sobie nawzajem grzechy, módlcie się jeden za drugiego, byście odzyskali zdrowie (Jk 5,14-16).

We fragmencie z Listu św. Jakuba zawarte są dwie niezwykle istotne informacje, które wpłynęły na późniejsze ukształtowanie się obrzędów namaszczenia chorych oraz na jego nazewnictwo w Kościołach chrześcijańskiego Wschodu. Jest tu bowiem mowa zarówno o wspólnotowej modlitwie prezbiterów, jak i o namaszczeniu chorego olejem. W języku greckim modlitwa nazywana jest εὐχή, zaś olej to ἔλαιον stąd powszechna nazwa tegoż misterium w Kościołach tradycji bizantyjskiej to εὐηέλαιον⁴. Również u Syryjczyków nazwa sakramentu odnosi się do oleju określanego jako „olej łaski” (*mešhā d-taibutā*)⁵. Oczywiście istnieją jeszcze inne nazwy omawianego misterium, które wskazują na jego istotne elementy. Są to np.: „misterium oleju lampy”, „misterium świętego oleju” czy też „misterium siedmiu prezbiterów”⁶.

Najstarsze znane nam dokumenty traktujące o specjalnym obrzędzie wyrażającym troskę Kościoła o chorych i mające za punkt wyjścia przywołany fragment Listu św. Jakuba posiadają formułę błogosławieństwa oleju chorych, jednakże sam rozwój obrzędów sakramentalnych był długim i powolnym procesem⁷. Już w tym miejscu należy zaznaczyć, że dla wielu Kościołów wschodnich, które zachowały praktykę sakramentu namaszczenia chorych, *misterium* to jest ściśle powiązane z sakramentem pokuty. Związek ten wydaje się być jeszcze bliższy niż w praktyce Kościoła rzymskiego, gdyż choroba zasadniczo widziana jest tu jako pośrednia bądź bezpośrednia konsekwencja grzechu⁸. Zwracają na to uwagę teksty modlitw, do których sięgniemy w dalszej części prezentacji. Z kolei uzdrowienie, o które prosi się podczas celebracji sakramentu, zawsze ma podwójny charakter: odnosi

⁴ N. BUX, M. LOCONSOLE, *I misteri degli Orientali. Comparati con la liturgia romana e i riti giudaici*, Siena 2006, s. 67.

⁵ Zob. J. PAYNE SMITH (MRS. MARGOLIOUTH), *A Compendious Syriac Dictionary*, Oxford 1903, s. 305.

⁶ Por. S. PARENTI, *Cura e unzione*, s. 182.

⁷ Por. I.H. DALMAIS, *Le liturgie orientali*, Roma 1982, s. 130.

⁸ *Tamže*, s. 132.

się zarówno do sfery fizycznej, jak i duchowej człowieka⁹. Elie Mélia zauważa, że w intuicji sakramentalnej wyzdrowienie nie było nigdy jedynym celem jego udzielania — chodziło bardziej o zjednoczenie chorego z Kościołem, Ciałem Chrystusa, oraz wskazanie drogi pokuty i nawrócenia oraz pojednania z Bogiem i Kościołem¹⁰. Oczywiście nie wszystkie tradycje liturgiczne Wschodu mówią wprost o relacji choroba – grzech; np. w sakramentologii tradycji zachodniosyryjskiej ów problem rozwiązany jest w oparciu o słowa samego Jezusa z J 9,3: „Ani on nie zgrzeszył, ani rodzice jego, ale [stało się tak], aby się na nim objawiły sprawy Boże”. Nie zmienia to jednak faktu, że i tutaj wymaga się podjęcia jakiejś formy pokuty przed przyjęciem namaszczenia¹¹.

Większość Kościołów wschodnich, odwołując się do przywołanego tekstu biblijnego, który jest konstytutywnym dla nauki o sakramencie chorych, za przykładem tradycji Bizancjum zasadniczo zabrania udzielania namaszczenia przez jednego tylko kapłana. Powszechna praktyka liturgiczna nakazuje, aby sakrament ten był koncelebrowany przez siedmiu prezbiterów¹². Jedynie w wyjątkowych przypadkach liczba ta może zostać ograniczona do trzech lub dwóch. Św. Jakub pisze: „Niech sprowadzi kapłanów Kościoła (προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας)”. Apostoł nie precyzuje jednak ich liczby. Można więc przypuszczać, że liczba „siedem” została wybrana ze względu na jej biblijną symbolikę pełni¹³. Generalnie świadomość Kościołów od samego początku wskazywała jedynie na liczbę mnogą celebransów, stąd niektóre rubryki w Kościołach syryjskich mówią czasem nie o siedmiu, a o pięciu prezbiterach, co z kolei może być analogią do namaszczenia pięciu głównych zmysłów człowieka¹⁴ lub — jak w przypadku zachodnich Syryjczyków — do ewangelijnej przypowieści o pannach, z których pięć było roztroprnymi¹⁵. Współcześnie, niejednokrotnie ze względów praktycznych, liczba celebransów bywa ograniczana — jest to praktyka spotykana zwłaszcza wśród wierznych katolickich Kościołów wschodnich (por. KKKW § 1003), w których ponadto

⁹ Zob. N. BUX, M. LOCONSOLE, *I misteri degli Orientali*, s. 84.

¹⁰ Por. E. MÉLIA, *Le sacrement de l'onction des malades dans son développement historique et quelques considérations sur la pratique actuelle*, w: *La maladie et la mort du chrétien dans la liturgie. Conférences Saint-Serge XXIe Semaine d'Études Liturgiques. Paris, 1–4 juillet 1975*, Roma 1975, s. 201 (całość: 193–228).

¹¹ Zob. K.M. GEORGE, *Anointment of the Sick in the West Strian Liturgical Tradition — a Theological Perspective*, w: P. HOFRICHTER, G. WILFLINGER (red.), *Syriac dialogue. Fifth Non-Official Consultations on Dialogue within the Syriac Tradition*, Vienna 2003, s. 70.

¹² Por. R. JANIN, *Le rite syrien et les Églises syriennes*, EO 18 (1919) 115, s. 328.

¹³ N. BUX, M. LOCONSOLE, *I misteri degli Orientali*, s. 69.

¹⁴ A.G. MARTIMORT, *Preghiere per gli infermi e unzione sacramentale*, w: TENZE (red.), *La Chiesa in preghiera. Introduzione alla Liturgia*, t. I: *Sacramenti*, Brescia 2002³, s. 146; por. K.M. GEORGE, *Anointment of the Sick*, s. 67.

¹⁵ Zob. B. VARGHESE (red.), *Order of the Anointing of the Sick Known as the Service of Qandilo*, Kottayam 2014, s. 9.

precyzuje się, że szafarzem sakramentu powinien być proboszcz miejsca, zaś inny kapłan udziela go jedynie w przypadku nagłej konieczności lub za zgodą proboszcza bądź ordynariusza miejsca¹⁶.

Należy zauważyć, że namaszczenie chorych, podobnie jak małżeństwo, uznawane jest za sakrament we wszystkich Kościołach Apostolskich poza Asyryjskim Kościołem Wschodu¹⁷. Jednakże, jak zauważa W. de Vries, problem ten pojawił się po synodzie Kościoła w 554 r.¹⁸ Wcześniejsze świadectwa patrystyczne informują nas bowiem o oleju, którym namaszczano chorych oraz o jego właściwościach leczniczych. Np. najśłynniejszy pisarz syryjskiej starożytności — św. Efreem († 373) — w swoich hymnach mówi m.in. o uzdrawiających właściwościach oleju oraz jego wpływie na ukojenie zmęczenia. Ponadto jedna on grzeszników z Panem i oczyszcza¹⁹ Olej używany do namaszczenia chorych nazywano „olejem zdrowia”²⁰, a konsekrowano go przez dodanie do oliwy kropli „oleju namaszczenia (*mešha damšihuta*)”, który według tradycji przekazany został Kościołowi przez Apostołów²¹. Również perski mędrzec Afrahat, mówiąc o konsekrowanym oleju, wymienia szereg jego właściwości, wśród których znajduje się także uzdrawiająca moc:

Olej jest symbolem *misterium* życia, który udoskonala chrześcijan, kapłanów, królów i proroków; oświeca ciemności; namaszcza chorych i jedna pokutników²².

Faris Tamas komentując ten fragment zauważa, że takie słowa jak „*misterium* życia (co można tłumaczyć także jako sakrament, ale nie we współczesnym kluczu znaczeniowym)”, w doskonały sposób odnoszą się nie tylko do chrztu, święceń, *etc.*, ale także do obrzędu wskazanego przez św. Jakuba²³.

Od wschodnich Syryjczyków mamy również ciekawą interpretację „duchowej siły” olejów używanych w liturgii. Narsaj wyjaśnia, że pochodzi ona ze zmieszania

¹⁶ F. TAMAS, *L'unzione degli infermi nella chiesa siro-antiochena cattolica* (CLV 139), Roma 2006, s. 159.

¹⁷ MAR APREM, *Spiritual Traditions of the Assyrian Church of the East in India*, w: J. PUTHIA-PARAMPIL, *Spirituality and Culture*, <http://dukhrana.in/wp-content/uploads/2015/08/3.pdf> (14.10.2016), s. 66 (całość: 62–69). Co prawda w kwestii sakramentalności małżeństwa Aziz Atiya zauważa, że jest ona powszechnie akceptowana, wydaje się jednak, że nie jest to akceptacja formalna i definitywna i zależy ona od konkretnej wspólnoty Kościoła. Por. A.S. ATIYA, *Historia Kościołów wschodnich*, Warszawa 1978, s. 254.

¹⁸ W. DE VRIES, *Sacramententheologie bei den Nestorianern* (OCA), Roma 1947, s. 281n.

¹⁹ Zob. L. ARANGASSERY, *The Oil of Unction (Mešha da-mšihuta): A Foundation Mystery in the Syriac East*, „Ephrem's Theological Journal” 15 (2011), s. 12–13 (całość: 5–35).

²⁰ A.G. MARTIMORT, *Pregchiere per gli infermi*, s. 144–145.

²¹ L. ARANGASSERY, *The Oil of Unction*, s. 7. Legendarne podania o apostołskim pochodzeniu pewnych zwyczajów i tradycji liturgicznych są w Kościele Wschodu dość powszechne. W ten sposób argumentuje się np. sensowność praktyki sakramentu Świętego Zaczynu. Więcej zob. M. POTOCZNY, *Malkā — asyryjski sakrament Świętego Zaczynu. Refleksje na marginesie dyskusji*, „Teologia i Człowiek” 33 (2016), nr 1, s. 149–165.

²² Por. APHRAHAT, *The Demonstrations on Penitents* 23,3, w: TENZE, *Demonstrations II*, K. VALAVANOLICKAL (ed.), Mōrān 'Ethō 24, Kottayam 2005, s. 259; E. MÉLIA, *Le sacrement de l'oncyion*, 205.

²³ Por. F. TAMAS, *L'unzione*, s. 105.

oleju z wypowiedaną formułą trynitarną²⁴. Warto również zauważyć, że w języku syryjskim istnieje ciekawa gra słów: olej (*mešha*) i Chrystus (*mšihā*). Ta bliskoznaczność w teologicznej interpretacji może symbolizować prawdę, że jedynie Chrystus jest tym, który może uzdrowić chorego. Taka intuicja koresponduje zresztą z jednym z charakterystycznych obrazów poezji syryjskiej przedstawiającym Jezusa Chrystusa jako duchowego lekarza. Choć obraz ten najczęściej odnosi się do przebaczenia grzechów, a szerzej: do zbawienia, to jednak w kontekście orientального rozumienia relacji „grzech – choroba” wydaje się on uzasadniony także tu. Sebastian Brock zauważa, że zamiast prawnego modelu pojęciowego, który dominuje w tradycji łańskiejskiej, pisarze syryjscy woleli używać medycznych modeli pojęciowych, w których grzech widziany jest jako rana, którą należy leczyć. Lekarstwem zdolnym do uleczenia jest pokuta. Afrahat, Mędrzec Perski (IV w.) pisze:

Człowiek, który został zraniony w walce, nie wstydzi się powierzyć się mądrymu lekarzowi (...). I znowu, gdy wyzdrowieje, król nie odrzuca go, ale ponownie zalicza do swej armii. Dokładnie w ten sam sposób człowiek, który zraniony został przez Szatana, nie powinien wstydzić się przyznać do winy i odejść od niej, poszukując pokuty i lekarstwa. Bo ktokolwiek wstydzi się pokazać swoją bolączkę lekarzowi, wpadnie w gangrenę i choroba rozszerzy się na całe jego ciało. Z drugiej strony człowiek, który nie jest zawstydzony, [idzie do lekarza i] uleczona zostaje jego boleść (dosł. ropień); następnie wraca i bierze udział w zawodach. Człowiek z gangreną natomiast nie może zostać powtórnie uzdrowiony i nigdy więcej nie włoży raz zdjętej zbroi. W ten sam sposób człowiek zraniony w duchowy sposób posiada środki uzdrowienia, pod warunkiem, że powie: „zgrzeszyłem” i stara się pokutować. Natomiast ten, kto jest zawstydzony, nie może zostać uzdrowiony bo nie pokazał swych ran lekarzowi²⁵.

Chrystus jako „Bóg–Lekarz” przekazał swoją moc przebaczącego uzdrawiania Apostołom i ich następcom²⁶

Jakkolwiek Kościół Wschodu, który do dziś zachował wiele starożytnych obrzędów, mimo tak bogatej teologii uzdrowienia, nie posiada sakramentalnego namaszczenia chorych olejem. Nie oznacza to jednak, że przez wieki pozostawiał on swych chorych bez wstawiennictwa i widzialnego znaku, oddając ich jedynie łaskawemu wejrzeniu Bożego miłosierdzia. W praktyce Kościoła spotykamy bowiem tzw. *ħnānā* (dosł. litość, współczucie, miłosierdzie), czyli proch z grobów męczenników zmieszany z olejem i wodą. Kulki z tak przyrządzonej mikstury błogosławiono specjalną modlitwą:

Niech będzie pobłogosławiona i poświęcona ta *ħnānā* łaską (*taibuthā*) św. Tomasa Apostoła dla uzdrowienia i uleczenia ciała i duszy w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego²⁷

²⁴ Zob. tamże, s. 16.

²⁵ APHRAHAT, *The Demonstrations on Penitents* 7,3, w: TENŻE, *Demonstrations I*, K. VALAVANOLICKAL (ed.), Mōrān 'Ethō 23, Kottayam 2005, s. 164–165.

²⁶ S. BROCK, *Spirituality in the Syriac Tradition*, Mōrān 'Ethō 2, Kottayam 2005, s. 40–42.

²⁷ H. DENZINGER, *Ritus orientalium Coptorum, Syrorum et Armenorum in administrandis sacramentis*, t. I, Graz 1961, s. 517–518.

Warto zauważyć, że Kościoły katolickie należące do tradycji syro-orientalnej (Chaldejski i Syro-Malabarski) posiadają sakrament namaszczenia chorych zbliżony do rzymskiego, w którym jednak używają własnej starożytnej modlitwy błogosławieństwa oleju²⁸.

2. Źródła liturgiczne

Do najważniejszych źródeł historycznych informujących nas o kształtowaniu się liturgii namaszczenia chorych na chrześcijańskim Wschodzie autorzy zaliczają: *Traditio Apostolica*, *Konstytucje Apostolskie*, *Testamentum Domini Nostri Iesu Christi*, *Euchologion Serapiona*, *Euchologion Barberini gr. 336*, rękopis *Profirij gr. 226* oraz *Paris Coislin 213*²⁹. Choć trzy ostatnie dokumenty zawierają obrzędy bizantyjskie, to jednak ze względu na zasięg i wpływ, jaki tradycja ta wywarła na inne liturgie, wymaga bliższego przyjrzenia się im.

2.1. Starożytność

Chociaż w starożytności chrześcijańskiej nie spotykamy jeszcze ukształtowanego obrzędu sakramentalnego, to jednak możemy odnaleźć tu szereg modlitw i błogosławieństw wskazujących na sakramentalny zmysł Kościoła odnośnie do namaszczenia chorych. Ich treści mają bowiem uobecniać siłę Chrystusowego i apostołskiego uzdrawiania³⁰. Jedną z takich modlitw zawiera przypisywana Hipolitowi *Traditio Apostolica* (I–V w.):

Ponieważ uświęcając ten olej, Boże, którym Ty sam namaszczałeś królów, kapłanów i proroków, zechciej udzielić zdrowia tym, którzy go używają³¹.

Z dokumentu tego wynika, że w Kościele pierwotnym nie było rozróżnienia na olej chorych i katechumenów. Wydaje się, że do wszystkich namaszczeń używano tego samego. Zresztą do dzisiaj na syryjskim Wschodzie tego samego oleju używa się do namaszczeń przedchrzcielnych oraz do namaszczenia chorych³².

Konstytucje Apostolskie zawierają modlitwę błogosławieństwa oleju i wody oraz poprzedzającą ją rubrykę, w której wskazuje się, że zwyczajnym szafarzem obrzędu poświęcenia jest biskup, któremu powinni asystować prezbiter i diakon. Jednakże w przypadku nieobecności biskupa, kapłan — przy asystencji diakona —

²⁸ I.H. DALMAIS, *Le liturgie orientali*, s. 131.

²⁹ Zob. N. BUX, M. LOCONSOLE, *I misteri degli Orientali*, s. 67–70.

³⁰ *Tamże*, s. 68.

³¹ HIPPOLYTHUS, *The Apostolic Tradition of Hippolytus*, B. SCOTT EASTON (tł., ed.), Ann Arbor 1962, nr 5, s. 36.

³² K.M. GEORGE, *Anointment of the Sick*, s. 68.

może dokonać poświęcenia³³ Sama treść modlitwy zawiera prośbę o uświęcenie oleju oraz udzielenie mu nadprzyrodzonej i uzdrawiającej siły:

Panie, Sabaoth, Boże mocy, Stworzycielu wody i dawco oleju, miłosierny i miłujący człowieka (...), uświęć tę wodę i olej (...) i udziel skutecznej łaski uzdrawiającej, która uzdrawia choroby, oddala demony, strzeże domu, usuwa wszelkie pułapki, przez Chrystusa, nadzieję naszą, przez którego niech będzie Tobie chwała, cześć i uwielbienie w Duchu Świętym na wieki. Amen³⁴

W przywołanym tekście wskazuje się już nie tylko na moc fizycznego uzdrowienia, ale także na uzdrowienie duchowe. Błogosławiony olej działa i przynosi ulgę nie tylko zboleiałym członkom człowieka, ale jest również w stanie oddalić grzech oraz stać się skuteczną ochroną przeciw działaniom złego ducha. Podobne przestanie znajdujemy w *Testamentum Domini Nostri Iesu Christi* oraz w *Eucho-logion Serapiona*. W obu tych dokumentach znajdujemy formularze błogosławieństwa oleju, a także wskazanie na duchowe skutki związane z odpuszczeniem grzechów choremu³⁵

Również w pismach Ojców Kościoła namaszczenie wiązało się z odpuszczeniem grzechów, np. dla Orygenesza pokutę zwyczajnie podejmuje się przez osobiste nawrócenie, spowiedź wobec kapłana oraz kapłańskie nałożenie rąk i namaszczenie olejem³⁶.

2.2. Średniowiecze

Pierwszym wśród średniowiecznych dokumentów liturgicznych (VIII w.), który wydaje się być istotnym w niniejszym wywodzie, jest manuskrypt *Barberini gr. 336*, który — choć nie zawiera szczegółowego obrzędu namaszczenia — przekazuje nam trzy modlitwy za chorych, dwie nad olejem namaszczenia, jedną specjalną, przeznaczoną do odmawiania nad chorym ascetą, oraz serię wezwań diakońskich, tzw. *ektenię*³⁷. Przepisane modlitwy, idąc po linii wspomnianych świadectw starożytności, mają charakter prośby skierowanej do Boga, „lekarza ducha i ciała”, i stanowią błaganie o podwójne uzdrowienie dla konkretnego chorego, którego imię należy włączyć do wypowiedzianych słów błaganania³⁸. Stefano Parenti zauważa, że namaszczenie nie zakłada tu wcześniejszego odpuszczenia grzechów, gdyż dokonuje się ono podczas samego obrzędu uzdrowienia, który traktuje grzech, także ciężki, jako wymagającą Bożego dotknięcia chorobę ducha³⁹ Takie podejście wydaje się sta-

³³ Zob. M. METZGER, *Les Constitutions Apostolique*, t. III, (SCh 336), Paris 1987, s. 232–233.

³⁴ *Tamże*.

³⁵ Por. N. BUX, M. LOCONSOLE, *I misteri degli Orientali*, s. 68.

³⁶ Por. E. MÉLIA, *Le sacrement de l'onction*, s. 203–204.

³⁷ Por. S. PARENTI, *Cura e unzione*, s. 183.

³⁸ Zob. S. PARENTI, E. VELKOVSKA (ed.), *L'Eucho-logion Barberini gr. 336*, Roma 2000, s. 192–194, 248, 350–352, 385.

³⁹ S. PARENTI, *Cura e unzione*, s. 183–184.

nowić formę pierwotną, gdyż współcześnie otrzymanie sakramentu wymaga stanu łaski uświęcającej. Dla zobrazowania intuicji zawartych w omawianym manuskrypcie wypada przywołać treść drugiej modlitwy za chorych:

Wszchemocny i miłosierny Boże, który wszystkiego udzielasz dla zbawienia rodzaju (ludzkiego), nawiedz Twego sługę *N.*, który wezwał imienia Twojego Chrystusa, i udrów każdą jego chorobę fizyczną i duchową, odpuść grzechy i konsekwencje grzechów; oddal od Twego sługi *N.* wszelką pokusę i napaść nieprzyjaciela, podnieś go z łoża choroby, przywróć go Twemu Kościołowi, uzdrowionym w ciele i w duchu, postępującym w dobrych czynach i słowach, i wielbiącym z całym Twoim ludem imię Chrystusa, nadziei naszej, z którym Tobie należy się chwała, cześć i uwielbienie wraz z (Twoim Duchem) najświętszym, dobrym i ożywiającym⁴⁰

Mimo że wspomniany euchologion nie zawiera usystematyzowanego rytuału obrzędu namaszczenia chorych, to jednak fakt obecności w nim litanii diakańskiej wskazuje, że w tym okresie nie mamy jedynie luźnych modlitw nad chorymi czy nad olejem, ale usystematyzowany obrzęd (ἀκολουθία) sprawowania sakramentu. Analizując przekaz dokumentu, Placido de Meester wskazuje na obecność w nim głównych cech, które spotkamy we wszystkich późniejszych rytuałach:

- 1) wezwanie siedmiu kapłanów;
- 2) namaszczenie chorych stanowi część specjalnej celebracji liturgicznej;
- 3) błogosławieństwo oleju poprzedza właściwą część celebracji liturgicznej;
- 4) podział modlitw między koncelebransów⁴¹.

Praktykę uformowanego obrzędu potwierdza również świadectwo Teodulfa, biskupa Orleanu, który w 798 r. pisał do duchowieństwa swojej diecezji:

*Unde graeci qui ipsam traditionem apostolorum imitantur, similiter tres tantum cruces cum oleo faciunt, fundentes cum ampulla oleum infirmorum in crucis modum super caput et vestimenta et totum corpus infirmi, incipientes crucem a capite usque ad pedes, in transverso a manu dextera usque ad brachia, et pectus usque ad sinistram manum, semel dicentes ad ipsas tres cruces: Ungo te in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, ut oratio fidei salvet te et allevit te Dominus, et si in peccatis sis, remittantur tibi*⁴².

Kolejny dokument traktujący o wschodniej praktyce namaszczenia chorych pochodzi z manuskryptu znanego pod nazwą *St. Petersburg GPB Porfirij 226* (X w.) i zawiera interesującą rubrykę, w której wskazuje się już na pewne elementy obrzędowe sprawowania rytu. Dowiadujemy się, że olej przeznaczony do celebracji był zawsze błogosławiony przez celebransa; liczba prezbiterów udzielających sakramentu musiała wynosić siedem; tyleż samo modlitw przeznaczonych do odmawiania nad chorym (jedna z nich zarezerwowana była na okoliczność choroby kapłana); po obrzędzie odprawiano Boską Liturgię, która zaczynała się wieczorem (*Pannichis*) i trwała do godzin porannych⁴³. Inne rytuały pochodzące mniej więcej

⁴⁰ Zob. S. PARENTI, E. VELKOVSKA (ed.), *L'Euchologio*, s. 192, 351.

⁴¹ P. DE MEESTER, *Studi sui sacramenti amministrati secondo il rito bizantino*, Roma 1947, s. 193.

⁴² THEODULFUS, *Caoitula ad presbyteros ecclesiae suae*, PL 105, k. 221C. Zob. także: P. DE MEESTER, *Studi sui sacramenti*, s. 192.

⁴³ N. BUX, M. LOCONSOLE, *I misteri degli Orientali*, s. 70.

z tego samego okresu i środowiska geograficznego (Włochy) dodają informację, że błogosławieństwo „świętego oleju chorych” dokonywane przez siedmiu kapłanów może mieć miejsce zarówno wieczorem, jak i o poranku na rozpoczęcie *orthros* (*matutinum*). W źródłach tego okresu znajdujemy także modlitwę błogosławieństwa „oleju lampy”, które z czasem stworzyło obrzęd wspólny wielu tradycjom orientalnym. Po modlitwach i celebracji eucharystycznej olejem z płonącej lampy namaszczano czoło, uszy i ręce chorego, a na koniec — z pomocą diakona — namaszczano całe ciało⁴⁴

Rękopis *Paris Coislin 213* (XI w.) zawiera kilka modlitw przeznaczonych do odmawiania nad chorym oraz do błogosławieństwa oleju, którego należało dokonywać podczas *proskomidii*. Z dokumentu wiemy, że namaszczano nie tylko chorego, ale i jego krewnych, i czynność tę należało powtarzać przez siedem dni z kolei. Stefano Parenti zauważa, że obrzęd przekazany w manuskrypcie dotyczył ludzi bogatych, arystokracji, i przeznaczony był do odprawiania w domu chorego (*sic!*). Warto zaznaczyć, że wśród modlitw *Paris Coislin 213* znajduje się jedna, która szczególnie podkreśla rolę wyświęconego szafarza w celebracji sakramentalnej; jej obecność można tłumaczyć tym, że w praktyce niejednokrotnie namaszczeń dokonywali ludzie świeccy⁴⁵.

Powyższe informacje w jasny sposób ukazują, że począwszy od XI w. celebracja sakramentu chorych w tradycji Kościołów bizantyjskich, a za nimi również w innych tradycjach chrześcijańskiego Wschodu, zyskała bardzo bogatą oprawę liturgiczną, przez co systematycznie stawała się coraz dłuższa i coraz bardziej skomplikowana. Do wcześniejszych obrzędów zaczęto dołączać nowe. Chociażby wspomniany wyżej „obrzęd lampy” zaczął być ubogaczony dodatkowymi elementami. Zanim przystąpiono do błogosławieństwa oleju, każdy z obecnych kapłanów odmawiając Ps 51 wlewał do przygotowanego zbiornika olej, do którego dodawano wodę i wino. Symbolika wina jest nawiązaniem do przypowieści o miłosiernym Samarytaninie (por. Łk 10,30-37), natomiast symbolika wody jest trudna do zinterpretowania⁴⁶. Następnie podczas odmawianej przez głównego celebransa modlitwy błogosławieństwa oleju wszyscy koncelebransi w ciszy czynili znak krzyża na powierzchni błogosławionej materii. Teraz przewodniczący liturgii kreślił knotem potrójny znak krzyża na oleju oraz trzykrotnie tchnął na niego w kształcie krzyża, po czym każdy z siedmiu prezbiterów zapalał swój własny knot (knoty lub specjalne tampony od XV w. zaczęto zastępować świecami)⁴⁷. W XIV w. do liturgii sakramentu wchodzi nałożenie ewangeliarza na głowę chorego, której to czynności towarzyszyła modlitwa z absolucją, która jednak zakłada konieczność kolejnej absolucji na zakończenie obrzędu (*sic!*)⁴⁸.

⁴⁴ S. PARENTI, *Cura e unzione*, s. 184–185. Zob. I.H. DALMAIS, *Le liturgie orientali*, s. 131.

⁴⁵ N. BUX, M. LOCONSOLE, *I misteri degli Orientali*, s. 70; S. PARENTI, *Cura e unzione*, s. 186.

⁴⁶ P. DE MEESTER, *Studi sui sacramenti*, s. 207.

⁴⁷ Zob. P. DE MEESTER, *Studi sui sacramenti*, s. 196–197.

⁴⁸ S. PARENTI, *Cura e unzione*, s. 187.

3. Współczesne obrzędy namaszczenia chorych

Współczesne obrzędy sakramentu chorych w Kościołach wschodnich opierają się w dużej mierze na wypracowanych przez wieki tradycjach liturgicznych, które zostały zaprezentowane powyżej. Spotykamy tu jednak pewne „unowocześnieńia”, które w dużej mierze wynikają z potrzeby uczynienia obrzędu bardziej odpowiednim wobec oczekiwań współczesnego człowieka. Wydaje się, że wspólnym elementem, jaki odnajdziemy we wszystkich tradycjach, jest błogosławieństwo lamp z oliwą. Ponadto raz jeszcze należy podkreślić, że dla większości dzisiejszych tradycji orientalnych podstawowym punktem odniesienia w praktyce i dyscyplinie sakramentu chorych pozostaje tradycja bizantyjska.

3.1. Tradycja bizantyjska

Tradycja liturgiczna Bizancjum za szczególny czas celebrowania sakramentu chorych, który w rzeczy samej ma stać się sakramentem uzdrowienia, uważa okres Wielkiego Postu. Szczególnym dniem namaszczenia wiernych jest Wielka Środa, co można tłumaczyć bezpośrednim przygotowaniem do przeżywania Paschy. Jednakże praktyka Kościoła wspólnotową celebrację dopuszcza także przed innymi wielkimi świętami roku kościelnego (oczywiście w nagłych przypadkach sakramentu można udzielać w każdym czasie)⁴⁹. Kwestą wątpliwą pozostaje jednak charakter sprawowanego obrzędu. Z jednej strony w czasie jego celebracji używa się formularza przeznaczonego na czynność sakramentalną, z drugiej namaszczenie udziela się wszystkim zgromadzonym. W ten sposób czynność ta ma bardziej charakter nabożeństwa pokutnego aniżeli udzielenia sakramentu człowiekowi w stanie ciężkiego zagrożenia życia. Jak zauważa Dalmais, katolicy w celu uniknięcia dwuznaczności pomijają uroczyste nałożenie rąk oraz towarzyszące mu namaszczenie olejem, które są właściwymi i istotnymi czynnościami sakramentalnymi⁵⁰

Współczesne rytuały bizantyjskie za właściwe miejsce celebracji obrzędu εὐηλαίου wciąż uważają świątynię, w której powinna być zebrana wspólnota wiernych. Jednakże gdy stan chorego nie pozwala mu na przybycie do kościoła, wówczas kapłani (dwóch lub trzech, rzadziej jeden) mogą sprawować go w domu chorego bądź w szpitalu⁵¹. Co ciekawe, przewiduje się również udzielenie sakramentu namaszczenia nie tylko wówczas, gdy w grę wchodzi choroba fizyczna, ale także wtedy, gdy rodzina znajduje się w ciężkiej sytuacji (konflikty małżeńskie, trud-

⁴⁹ Por. N. BUX, M. LOCONSOLE, *I misteri degli Orientali*, s. 74.

⁵⁰ Zob. I.H. DALMAIS, *Le liturgie orientali*, s. 132.

⁵¹ I.H. DALMAIS, *Le liturgie orientali*, s. 131. Niektórzy autorzy (zob. N. BUX, M. LOCONSOLE, *I misteri degli Orientali*, s. 74) utrzymują, że liczba siedmiu kapłanów należy raczej do przeszłej tradycji Kościołów bizantyjskich, zaś współczesna praktyka wymaga jednego tylko szafarza sakramentu. Wydaje się jednak, że takie założenie jest czysto teoretyczne i oparte na niemiarodajnych przykładach. Rozmawiając z duchownymi Kościołów bizantyjskich na Ukrainie czy w Rumunii, autor opracowania wielokrotnie był zapewniany o ciągłej konieczności przynajmniej dwóch szafarzy sakramentu.

ności rodzinne, itd.)⁵². Prawdopodobnie ze względu na okoliczności sprawowania sakramentu poza świątynią współczesny *Αγιασματάριον* zawiera dwie formy obrzędu: pełną (zwyczajną) i krótką (w nagłym przypadku)⁵³. Placido de Meester zauważa, że forma krótka powinna być stosowana jedynie w sytuacjach najwyższej konieczności zagrożenia życia, natomiast we wszelkich innych sytuacjach sakrament należy celebrować w oparciu o formę zwyczajną z obecnością siedmiu prezbiterów⁵⁴.

Chociaż sam obrzęd różni się w zależności od wspólnoty, w której jest celebrowany (Kościoł grecki, ukraiński, rumuński, *etc.*), możemy ukazać jego generalną strukturę wspólną całej tradycji liturgicznej⁵⁵.

Zwyczajny obrzęd składa się z trzech części: ryt pojednania (*paraklitiki*), błogosławieństwo oleju i namaszczenie⁵⁶. Rozpoczyna się on przy stole, na którym ustawia się ewangeliarz, talerz z pszenicą, pustą lampę oliwną oraz naczynie z oliwą. W talerz z pszenicą wetknięte są pałeczki z wacikami, które posłużą do namaszczenia chorego. Kapłani z zapalonymi świecami gromadzą się wokół stołu. Celebrans główny okadza zarówno stół, jak i kościół/dom wraz z obecnymi tam ludźmi. Następnie odmawia się zwyczajne modlitwy wstępne, jak przed każdą czynnością liturgiczną („Błogosławiony Bóg nasz...”, *Trishagion*, *Ojciec nasz*), po których następuje Ps 143 oraz krótka litania diakońska. Wezwania litanii nawiązują do celebrowanej czynności sakramentalnej: „Aby ten olej został pobłogosławiony siłą, działaniem i zstąpieniem Ducha Świętego... aby Twój sługa *N.* został nawiedzony przez Boga i niech zstąpi na niego łaska Ducha Świętego”⁵⁷.

Następnie rozpoczyna się obrzęd błogosławieństwa oleju, który bez wątpienia stanowi najważniejszy moment pierwszej części celebracji. Prezbiter — przewodniczący liturgii wlewa olej z dodatkiem wina i wody do lampy i odmawia na głos modlitwę, w której prosi o uświęcenie oleju oraz o łaski dla chorych potrzebujących namaszczenia. W tym czasie kapłani koncelebrujący odmawiają tę samą modlitwę w ciszy⁵⁸. Po modlitwie odśpiewuje się *prokimen* oraz tropary ku czci świętych apostołów Jakuba Większego i Mniejszego, św. Mikołaja, św. Dymitra Wielkiego, świętych lekarzy, Jana Apostoła i Bogurodzicy⁵⁹. Następnie rozpoczyna się liturgia słowa, na którą składa się siedem serii czytań: Apostoł – Alleluja – Ewangelia. Apostoła za każdym razem odczytuje diakon, natomiast fragmenty z Ewangelii każdy z siedmiu kapłanów. Formularz przewiduje następujące zestawy czytań:

⁵² Zob. S. PARENTI, *Cura e unzione*, s. 188.

⁵³ Zob. N. BUX, M. LOCONSOLE, *I misteri degli Orientali*, s. 74nn.

⁵⁴ Por. P. DE MEESTER, *Studi sui sacramenti*, s. 208.

⁵⁵ Obrzęd w poszczególnych Kościołach bizantyjskich przedstawił P. DE MEESTER, *Studi sui sacramenti*, s. 209–222.

⁵⁶ I.H. DALMAIS, *Le liturgie orientali*, s. 131.

⁵⁷ N. BUX, M. LOCONSOLE, *I misteri degli Orientali*, s. 76.

⁵⁸ *Tamże*.

⁵⁹ I.H. DALMAIS, *Le liturgie orientali*, s. 132.

- 1) Jk 5,10-17 i Łk 10,24-38 (miłosierny Samarytanin);
- 2) Rz 15,1-8 i Łk 19,1-10 (Zacheusz);
- 3) 1 Kor 12,27-31; 13,1-8 i Mt 10,1.5-8 (uzdrowienie teściowej Piotra);
- 4) 2 Kor 1,8-12 i Mt 25,1-14 (przypowieść o dziesięciu pannach);
- 5) Ga 5,22-26; 6,1-5 i Mt 15,21-29 (uzdrowienie córki kobiety kananejskiej);
- 6) 1 Tes 5,13-23 i Mt 9,9-14 (wezwanie grzeszników do pokuty).

Po każdej serii czytań diakon dośpiewuje *ektenię*, po której udzielający namaszczenia kapłan kładzie na głowie chorego otwarty ewangelia, po czym odmawia modlitwę i namaszcza w formie krzyża czoło, nozdrza, policzki, podbródek, pierś, ręce oraz dłonie chorego. Po obrzędzie namaszczenia następuje kolejna modlitwa oraz włożenie rąk. Celebrans główny nakłada na głowę chorego otwarty ewangelia i odmawia modlitwę prośby o odpuszczenie grzechów, pozostali prezbiterzy wyciągają nad nim ręce. Po modlitwie chory całuje księgę Ewangelii, a celebrans główny udziela błogosławieństwa zgromadzonym i odmawia modlitwy rozesłania⁶⁰. Rytuał bizantyjski przewiduje również *ἀκολουθία* celebrowaną w przypadku zagrożenia życia chorego. Wówczas obrzęd składa się jedynie z trzech krótkich elementów: błogosławieństwo oleju, namaszczenia i modlitwy⁶¹.

3.2. Tradycja syryjska

Jak zaznaczono powyżej, Syryjczycy wschodni nie praktykują dziś sakramentu namaszczenia chorych. Jednakże ich zachodni bracia wypracowali obrzęd, który w wielu miejscach jest podobny do bizantyjskiego, jednakże zachowuje również szereg cech własnych⁶². Już w tym miejscu wypada wspomnieć, że Syryjczycy do namaszczenia chorych używają oleju błogosławionego przez biskupa w Wielki Czwartek (wpływ tradycji łacińskiej?), co odróżnia ich od Kościołów bizantyjskich⁶³.

Chociaż katolickie Kościoły syryjskie posiadają współcześnie prosty obrzęd namaszczenia⁶⁴, to jednak dawną praktyką liturgiczną sakramentu jest ryt zwany „obrzędem lampy (*qandilā*)⁶⁵”. Składa się on z pięciu niezależnych, ale połączonych z sobą oficjów, odprawianych przez pięciu prezbiterów, którzy też wspólnie błogosławią olej⁶⁶. Sam obrzęd ma charakter ściśle pokutny. Już w rubryce wprowadzającej czytamy, że jest on przeznaczony dla człowieka, który żałuje za grzechy, bez względu na to, czy jest on fizycznie chory, czy zdrowy⁶⁷.

⁶⁰ Por. N. BUX, M. LOCONSOLE, *I misteri degli Orientali*, s. 74–80.

⁶¹ *Tamże*, s. 80–81.

⁶² Szerokie studium na temat namaszczenia chorych w tej tradycji czytelnik znajdzie w cytowanym wyżej dziele: F. TAMAS, *L'unzione*.

⁶³ Zob. I.H. DALMAIS, *Le liturgie orientali*, s. 133.

⁶⁴ Por. F. TAMAS, *L'unzione*, s. 18–19.

⁶⁵ Obrzęd prosty stosowany jest zasadniczo w ciągu całego roku, z kolei *qandilā* celebrowany jest w Wielki Czwartek. Różnice między tymi praktykami zob. w: F. TAMAS, *L'unzione*, s. 242–246.

⁶⁶ Zob. MOR IGNATIUS APHREMĪ. BARAUM, *Geschichte der syrischen Wissenschaften und Literatur*, Wiesbaden 2012, s. 62.

⁶⁷ B. VARGHESE (red.), *Order of the Anointing of the Sick*, s. 9.

Na rozpoczęcie obrzędu do lampy (*qandilā*) wkłada się pięć knotów, które będą kolejno zapalane podczas wprowadzenia w każdą z pięciu części obrzędu. Po odprawieniu *qaumā*, czyli nokturnu, pierwszy z prezbiterów trzykrotnie błogosławi lampę (*qandilā*) i zapala pierwszy knot. Następnie odmawia modlitwę wprowadzającą, po której odśpiewuje się Ps 51, hymny i antyfony. Po ich odśpiewaniu odmawiane jest *Prohemion* (wprowadzenie), *Sedro* (długa modlitwa błagalna), *Qolo — Malkuth raumo* (hymn) oraz *’Etro* (modlitwa kadzidła). Następnie odśpiewuje się krótki hymn ku czci św. Pawła, który otwiera liturgię słowa (czytanie, Alleluja i Ewangelia) zakończoną litanją diakońską z prośbami o błogosławieństwo oleju. Po niej główny celebrans namaszcza czoło chorego/grzesznika, wypowiadając słowa modlitwy będącej jednocześnie rozgrzeszeniem i egzorcyzmem:

Bądź oczyszczony i uświęcony; niech zostaną przebaczone twoje długi i grzechy które popełniłeś chcąc lub nie, świadomie lub nieświadomie. Niech wszystkie złe myśli i szatańskie czyny zostaną od ciebie odsunięte w imię Ojca †. Amen. I Syna †. Amen. I Ducha Świętego † na życie wieczne. Amen.

Po namaszczeniu odmawia się modlitwę końcową⁶⁸ i przechodzi do kolejnych czterech części obrzędu, których struktura jest taka sama jak pierwszej. W kolejnych częściach odczytuje się następujące fragmenty Pisma Świętego:

- 1) Rz 15,1-7 i Łk 18,35-43 (uzdrowienie niewidomego pod Jerychem);
- 2) Jk 5,10-20 i Łk 10,25-37 (miłosierny Samarytanin);
- 3) 1 Kor 6,1-5 i Mt 9,36-10,4 (poślanie Apostołów);
- 4) Rz 13,11-14 i Mt 15,21-31 (uzdrowienie córki kobiety kananejkiej);
- 5) Ef 6,10-20 i Mt 9,18-26 (wskrzeszenie córki Jaira).

Ponadto poszczególne części obrzędów różnią się ilością namaszczeń. W pierwszym kapłan namaszcza czoło chorego⁶⁹, w drugim czoło i pierś⁷⁰, w trzecim czoło, pierś i kolana⁷¹, w czwartym czoło, pierś, kolana i ręce⁷², w piątym czoło, pierś, kolana, ręce, oczy, nos, usta, uszy i brzuch⁷³. Po namaszczeniach główny celebrans wkłada na głowę chorego otwartą księgę Ewangelii, a pozostali koncelebransi wkładają na jego głowę swe ręce. Chory w tym czasie trzyma w prawej ręce krzyż. W tym czasie odmawia się *hutomo*, czyli modlitwę zakończenia, po której następuje *Credo* oraz hymny do Matki Bożej i świętych. Następnie główny celebrans znaczy świętym olejem czoło wszystkich obecnych na liturgii⁷⁴

Omawiając liturgię syryjskiego obrzędu namaszczenia chorych, warto zwrócić uwagę na szereg atrybutów i metafor, jakimi nazywa się święty olej chorych:

⁶⁸ *Tamże*, s. 10–18.

⁶⁹ *Tamże*, s. 18.

⁷⁰ *Tamże*, s. 25.

⁷¹ *Tamże*, s. 31.

⁷² *Tamże*, s. 38.

⁷³ *Tamże*, s. 46.

⁷⁴ *Tamże*, s. 47–48.

- olej radości;
- olej uświęcenia;
- typ królewskiego odzienia;
- oręż niszczący siłę nieprzyjaciela;
- olej odnowienia z grzesznego życia;
- olej uwolnienia z każdego lęku;
- olej oświecenia;
- olej uzdrowienia duszy i ciała;
- olej odpuszczenia grzechów;
- olej współczucia;
- olej odzyskania zdrowia;
- olej pocieszenia nieszczęśników;
- olej pociechy w cierpieniu;
- olej wybawienia z pokus;
- olej oczyszczenia apostatów;
- olej egzorcyzmu;
- olej obrony przed złym duchem;
- olej uzdrowienia widzialnych i niewidzialnych chorób⁷⁵.

4. Zakończenie

Symbolika oleju w liturgiach wszystkich wspólnot chrześcijańskich jest niezwykle bogata. Odnosi się ona zarówno do szczególnej duchowej mocy, jak i do wylania obfitych łask Bożych⁷⁶. Zastosowanie oleju nie ogranicza się jedynie do namaszczeń sakramentalnych, ale także do zwyczajnego błogosławieństwa wiernych, a nawet do praktykowanych — zwłaszcza we wspólnotach koptyjskich i syryjskich — namaszczeń zmarłych, które symbolizują końcowe zwycięstwo w rozpoczętej na ziemi walce ze złym duchem⁷⁷. W przypadku namaszczenia chorych niemal wszystkie tradycje orientalne podkreślają pokutny charakter obrzędu. Każda choroba, nawet duchowa, czyni nas zdolnymi do przyjęcia uzdrawiającej mocy sakramentu chorych.

W powyższej analizie zaprezentowano historię i praktykę obrzędu namaszczenia chorych w dwóch wielkich tradycjach chrześcijańskiego Wschodu: bizantyjskiej i zachodniosyryjskiej. W obrzędach obu liturgii widać podobieństwa zarówno

⁷⁵ K.M. GEORGE, *Anointment of the Sick*, s. 68–69.

⁷⁶ Por. M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, t. I: *Introduzione generale*, Milano 1964, s. 69–70.

⁷⁷ A. SILVANOS, *The Rite of Consecration of the Church According to the Syrian Orthodox Tradition*, praca doktorska napisana w *University of Manchester* 2014, s. 144, <https://www.escholar.manchester.ac.uk/api/datastream?publicationPid=uk-ac-man-scw:240762&datastreamId=FULL-TEXT.PDF> (20.10.2016).

w praktyce (wielu kapłanów, liczne czytania, obrzęd lampy, namaszczenie całego ciała chorego, *etc.*), jak i w teologii. Chociaż analiza pominęła tradycje koptyjską i ormiańską, należy podkreślić, że pozostają one pod silnym wpływem praktyki wypracowanej przez Greków. Ponieważ we wszystkich wspólnotach Orientu namaszczenie stanowi niezwykle bogaty obrzęd, w wielu z nich sakrament ten celebrowuje się niezwykle rzadko, a czasem w ogóle się go pomija (jak w przypadku gruzińskich Ormian)⁷⁸. Dlatego też niektóre Kościoły, zwłaszcza te będące w komunii z Rzymem, wypracowały tzw. celebracyjne formy skrócone obrzędów, które — choć skomponowane na wzór rytuału rzymskiego — zachowują oryginalne cechy własnych tradycji.

STRESZCZENIE

Sakrament namaszczenia chorych jest jaskrawym wyrazem troski Kościoła o najsłabszych członków jego wspólnoty. Chociaż modlitwa za nich obecna jest w całym dziedzictwie liturgicznym wspólnot chrześcijańskich, to jednak szczególne miejsce zajmuje tu celebrowanie specjalnego sakramentu uzdrowienia, której charakterystycznym elementem jest namaszczenie ciała chorego „olejem łaski”. Symbolika oleju w liturgiach wszystkich wspólnot chrześcijańskich jest niezwykle bogata i odnosi się głównie do szczególnej duchowej mocy oraz wylania obfitych łask Bożych. W sakramencie chorych poprzez modlitwę kapłanów, włożenie rąk i namaszczenie chorego otrzymuje specjalną łaskę umocnienia i uzdrowienia, która może posiadać dwie płaszczyzny: duchową i fizyczną. Ta pierwsza wydaje się ważniejsza, dlatego też niemal wszystkie tradycje orientalne podkreślają pokutny charakter obrzędu. Każda choroba, nawet duchowa, czyni nas zdolnymi do przyjęcia uzdrawiającej mocy sakramentu chorych. Niniejsze studium ukazuje ogólny zarys historii rozwoju obrzędu poprzez wskazanie głównych źródeł historycznych oraz jego kształt we współczesnej praktyce dwóch wielkich tradycji chrześcijańskiego Wschodu: bizantyjskiej i syryjskiej.

Słowa kluczowe: namaszczenie chorych, sakrament uzdrowienia, liturgia bizantyjska, liturgia syryjska.

The Anointing of the Sick in the Liturgy of the Byzantine and Syriac Churches

Summary

The Sacrament of the Sick is a clear expression of the Church's care for the weakest members of its community. Even if the prayer for the sick is present in the whole liturgical Christian heritage, a special place in this field has the celebration of the sacrament of healing

⁷⁸ Por. I.H. DALMAIS, *Le liturgie orientali*, s. 131, 134.

with its characteristic rite, i.e. the anointing of the body of the sick with a blessed “oil of grace”. In the liturgy of the Church the symbolism of the oil is abundant and refers mainly to the peculiar power and to the overflow of the divine graces. In the Sacrament of the Sick, through the prayer of the priests, the laying of the hands and the anointing with the blessed oil, the sick person receives a special strength and healing which can have both spiritual and physical effects. The spiritual healing seems to be more important therefore almost every oriental liturgical tradition underlines the penitential character of the rite. Every sickness, also the spiritual one, makes us able to receive the healing strength of the sacrament. This study shows the general outline of the development of the rite and its actual practice in two great traditions of Christian East: Byzantine and Syriac.

Key words: Anointing of the Sick, sacrament of healing, Byzantine Liturgy, Syriac Liturgy.

Bibliografia

- APHRAHAT, *Demonstrations I*, K. VALAVANOLICKAL (ed.), Mōrān ‘Ethō 23, Kottayam 2005.
- APHRAHAT, *Demonstrations II*, K. VALAVANOLICKAL (ed.), Mōrān ‘Ethō 24, Kottayam 2005.
- ARANGASSERY L., *The Oil of Unction (Mešha da-mšihuta): A Foundation Mystery in the Syriac East*, „Ephrem’s Theological Journal” 15 (2011), s. 5–35.
- ATIYA A.S., *Historia Kościołów wschodnich*, tłum. S. Jakobielski, Warszawa 1978.
- BROCK S., *Spirituality in the Syriac Tradition*, Mōrān ‘Ethō 2, Kottayam 2005.
- BUX N., LOCONSOLE M., *I misteri degli Orientali. Comparati con la liturgia romana e i riti giudaici*, Siena 2006.
- DALMAIS I.H., *Le liturgie orientali*, Roma 1982.
- DE MEESTER P., *Studi sui sacramenti amministrati secondo il rito bizantino*, Roma 1947.
- DE VRIES W., *Sacramententheologie bei den Nestorianern (OCA)*, Roma 1947.
- DENZINGER H., *Ritus orientalium Coptorum, Syrorum et Armenorum in administrandis sacramentis*, t. I, Graz 1961.
- GEORGE K.M., *Anointment of the Sick in the West Strian Liturgical Tradition — a Theological Perspective*, w: P. HOFRICHTER, G. WILFLINGER (red.), *Syriac dialogue. Fifth Non-Official Consultations on Dialogue within the Syriac Tradition*, Vienna 2003, s. 67–73.
- HIPPOLYTHUS, *The Apostolic Tradition of Hippolytus*, B. SCOTT EASTON (tł., ed.), Ann Arbor 1962.
- JANIN R., *Le rite syrien et les Églises syriennes*, EO 18 (1919) 115, s. 321–341.
- MAR APREM, *Spiritual Traditions of the Assyrian Church of the East in India*, w: J. PUTHIA-PARAMPIL (red.), *Spirituality and Culture*, <http://dukhrana.in/wp-content/uploads/2015/08/3.pdf>, s. 62–69 (14.10.2016).
- MARTIMORT A.G., *Preghiere per gli infermi e unzione sacramentale*, w: TENZE (red.), *La Chiesa in preghiera. Introduzione alla Liturgia*, t. III: *Sacramenti*, Brescia 2002³, s. 137–158.

- MÉLIA E., *Le sacrement de l'onction des malades dans son développement historique et quelques considérations sur la pratique actuelle*, w: *La maladie et la mort du chrétien dans la liturgie. Conférences Saint-Serge XXIe Semaine d'Études Liturgiques*. Paris, 1–4 juillet 1975, Roma 1975, s. 193–228.
- METZGER M., *Les Constitutions Apostolique*, t. III, (SCh 336), Paris 1987.
- MOR IGNATIOS APHREM I. BAR AUM, *Geschichte der syrischen Wissenschaften und Literatur*, Wiesbaden 2012.
- NADOLSKI B., *Leksykon liturgii*, Poznań 2006.
- PARENTI S., *Cura e unzione degli infermi in Oriente*, w: A.J. CHUPUNGO (red.), *Scientia liturgica. Manuale di Liturgia*, t. IV, Casale Monferrato 1998, s. 181–188.
- PARENTI S., VELKOVSKA E. (ed.), *L' Euchologio Barberini gr. 336*, Roma 2000.
- PAYNE SMITH J. (MRS. MARGOLIOUTH), *A Compendious Syriac Dictionary*, Oxford 1903.
- POTOCZNY M., *Malkā — asyryjski sakrament Świętego Zaczynu. Refleksje na marginesie dyskusji*, „Teologia i Człowiek” 33 (2016) 1, s. 149–165.
- RIGHETTI M., *Manuale di storia liturgica*, t. I: *Introduzione generale*, Milano 1964.
- SILVANOS A., *The Rite of Consecration of the Church According to the Syrian Orthodox Tradition*, praca doktorska napisana w *University of Manchester* 2014, <https://www.escholar.manchester.ac.uk/api/datastream?publicationPid=uk-ac-man-scw:240762&datastreamId=FULL-TEXT.PDF> (20.10.2016).
- TAMAS F., *L'unzione degli infermi nella chiesa siro-antiochena cattolica* (CLV 139), Roma 2006.
- THEODULFUS, *Caoitula ad presbyteros ecclesiae suae*, PL 105.
- VARGHESE B. (red.), *Order of the Anointing of the Sick Known as the Service of Qandilo*, Kottayam 2014.
- MATEUSZ POTOCZNY, doktor kościelnych nauk wschodnich (PIO Rzym), prezbiter diecezji opolskiej, birytualista. Specjalizuje się w liturgiach Kościołów syryjskich (studia: SEERI, Kottayam, Kerala-Indie). Adiunkt w Instytucie Liturgiki, Sztuki i Muzyki Sakralnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego oraz pracownik w Instytucie Badań Nauczania Papieskiego w Kamieniu Śląskim. E-mail: mpotoczny@uni.opole.pl.